

O'ZBEK TILIDA SINONIM VA ANTONIMLARNING NUTQ BOYLIGIDAGI
ROLI

Saydimqulova Gulsanam Ilhomjon qizi
Guliston Davlat Pedagogika Instituti Talabasi

Annotatsiya: *Mazkur maqolada o'zbek tilida sinonim va antonimlarning nutq boyligini oshirishdagi o'rni yoritilgan. Sinonimlar nutqning ifodaviyligini kuchaytirib, fikrni rang-barang va aniq yetkazishga xizmat qiladi. Antonimlar esa qarama-qarshi ma'nolar orqali nutqning ta'sirchanligini va mantiqiyligini oshiradi. Maqolada sinonim va antonimlarning leksik-semantik xususiyatlari, ularning og'zaki va yozma nutqda, shuningdek, badiiy hamda ilmiy uslublarda qo'llanilishi tahlil qilinadi. Ona tili ta'limida ushbu birliklardan samarali foydalanish nutq madaniyatini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega ekanligi asoslab beriladi.*

Kalit so'zlar: *o'zbek tili, sinonimlar, antonimlar, nutq boyligi, leksik-semantik birliklar, nutq madaniyati*

Аннотация: *В статье рассматривается роль синонимов и антонимов в обогащении речи узбекского языка. Синонимы способствуют выразительности речи, помогают избежать повторов и более точно передать мысль. Антонимы, в свою очередь, усиливают смысл высказывания за счёт противопоставления понятий и повышают логичность речи. В работе анализируются лексико-семантические особенности синонимов и антонимов, их использование в устной и письменной речи, а также в художественном и научном стилях. Обосновывается значение данных языковых средств в развитии речевой культуры при обучении родному языку.*

Ключевые слова: *узбекский язык, синонимы, антонимы, богатство речи, лексико-семантические единицы, культура речи*

Abstract: *This article examines the role of synonyms and antonyms in enriching speech in the Uzbek language. Synonyms enhance expressiveness and variety of speech, helping to convey ideas more accurately and avoid repetition. Antonyms strengthen meaning through contrast and contribute to the logical clarity of expression. The article analyzes the lexical and semantic features of synonyms and antonyms, their use in oral and written speech, as well as in literary and scientific styles. It also highlights the importance of using these linguistic units in mother tongue education to develop speech culture.*

Keywords: *Uzbek language, synonyms, antonyms, speech richness, lexical-semantic units, speech culture*

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G‘OYALAR

KIRISH

Til — millatning ma’naviy boyligi, tafakkuri va madaniyatini aks ettiruvchi muhim vositadir. Har bir tilning boyligi, avvalo, uning lug‘aviy tarkibi, so‘zlarning ma’no rang-barangligi va ifoda imkoniyatlari bilan belgilanadi. O‘zbek tili ham o‘zining boy leksik zaxirasi, jumladan, sinonim va antonimlarga nihoyatda boyligi bilan ajralib turadi. Ushbu leksik-semantik birliklar nutqning ravonligi, ta’sirchanligi va aniqligini ta’minlashda muhim o‘rin egallaydi.

Sinonimlar bir-biriga yaqin ma’nodagi so‘zlar bo‘lib, nutqda fikrni takrorlarsiz, xilma-xil va nozik ma’no ottenkalari bilan ifodalash imkonini beradi. Antonimlar esa qarama-qarshi ma’nolar orqali fikrning mantiqiy asoslanganligini kuchaytirib, nutq ifodaliligini oshiradi. Ayniqsa, badiiy adabiyotda, publitsistik va ilmiy uslublarda sinonim va antonimlardan maqsadli foydalanish nutq boyligining muhim ko‘rsatkichi hisoblanadi.

Bugungi kunda ona tili ta’limida o‘quvchilarning nutq madaniyatini rivojlantirish, ularning so‘z boyligini oshirish dolzarb vazifalardan biridir. Shu nuqtayi nazardan, sinonim va antonimlarning nazariy asoslarini o‘rganish hamda ularni amaliy nutqda to‘g‘ri qo‘llash masalasi muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

ASOSIY QISM

O‘zbek tilining leksik boyligi uning sinonim va antonimlarga serobliligi bilan belgilanadi. Sinonimlar bir tushunchani turli ma’no nozikliklari orqali ifodalash imkonini beruvchi so‘zlar bo‘lib, ular nutqning rang-barangligi va ifodaviyligini oshiradi. Bir xil so‘zning qayta-qayta takrorlanishi nutqning ta’sirchanligini pasaytiradi, sinonimlardan foydalanish esa fikrni yanada aniq va chiroyli yetkazishga xizmat qiladi. Masalan, “chiroyli” so‘zining go‘zal, ko‘rkam, husnli kabi sinonimlari nutqda turli uslubiy vazifani bajaradi.

Antonimlar esa ma’no jihatidan bir-biriga qarama-qarshi bo‘lgan so‘zlar bo‘lib, ular orqali nutqda qarama-qarshilik, taqqoslash va mantiqiy aniqlik yuzaga keladi. Antonimlar fikrni keskinlashtirish, ta’sir kuchini oshirish hamda o‘quvchi yoki tinglovchining e’tiborini jalb etishda muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan, “yaxshi — yomon”, “katta — kichik”, “yorug‘ — qorong‘i” kabi antonim juftliklar nutqda keng qo‘llaniladi.

Badiiy adabiyotda sinonim va antonimlar obraz yaratishning muhim vositalaridan biri hisoblanadi. Yozuvchi yoki shoir sinonimlardan foydalanib, qahramonning ruhiy holatini nozik ifodalaydi, antonimlar orqali esa hayotdagi qarama-qarshiliklarni ochib beradi. Ayniqsa, she’riyatda antonimlar asosida yaratilgan qarama-qarshi obrazlar asarning badiiy qiymatini oshiradi.

Ilmiy va publitsistik uslublarda ham sinonim va antonimlar muayyan vazifani bajaradi. Ilmiy matnda sinonimlardan ehtiyotkorlik bilan foydalanilib, terminlarning aniq va tushunarli bo‘lishi ta’minlanadi. Publitsistik uslubda esa antonimlar fikrning keskinligini va ta’sirchanligini oshirishga xizmat qiladi.

Ona tili ta’limida sinonim va antonimlarni o‘rgatish o‘quvchilarning so‘z boyligini kengaytirish, mustaqil fikrlash va ravon nutq ko‘nikmalarini shakllantirishda muhim

TANQIDIY NAZAR, TAHLILY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

ahamiyatga ega. Ularni amaliy mashqlar, matn tahlili va ijodiy topshiriqlar orqali o'rgatish nutq madaniyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Nutqning boyligi va ifodaviyligi tilning leksik tarkibi bilan chambarchas bog'liqdir. O'zbek tilida sinonim va antonimlar nafaqat lug'aviy birlik sifatida, balki nutqning kommunikativ imkoniyatlarini kengaytiruvchi vosita sifatida ham muhim o'rin tutadi. Sinonimlar bir xil ma'noni turli jihatlari bilan ochib beradi, shu orqali gap va matn ifodaviy jihatdan rang-barang bo'ladi. Masalan, "yordam berish" fe'li turli kontekstlarda "quvvatlash", "ko'maklash", "yordamlashish" kabi sinonimlar orqali aniqlik va noziklik qo'shadi.

Antonimlar esa nutqda qarama-qarshi tushunchalarni aks ettirish orqali fikrning strukturaviy va mantiqiy qatlamini mustahkamlaydi. Qarama-qarshi so'zlar yordamida aytilayotgan fikr yanada ta'sirli, o'quvchi yoki tinglovchi xayolida aniq tasvir hosil qiladi. Masalan, "erkin — qamalg'an", "yorug' — qorong'i", "tez — sekin" juftliklari qarama-qarshi ma'nolar orqali nutqni jonli va mantiqiy qiladi.

Sinonim va antonimlarning funksiyasi faqat so'z boyligini oshirish bilan cheklanmaydi. Ular nutqning stilistik imkoniyatlarini ham kengaytiradi. Masalan, badiiy adabiyotda sinonimlar obrazni nozikroq ifodalash, fe'l va sifatlarni turlicha nuanslarda ochish imkonini beradi. Shu bilan birga, antonimlar dramatik qarama-qarshilik yaratishda, fikrni kontrast orqali kuchaytirishda keng qo'llaniladi. Publitsistik matnlarda antonimlar ma'lumotni yanada aniq va diqqatga sazovor tarzda yetkazishga xizmat qiladi.

Bundan tashqari, sinonim va antonimlardan foydalanish pedagogik jarayonda o'quvchilarning fikrini mustahkamlash, mustaqil nutqni rivojlantirish va so'z boyligini oshirishda muhim vosita hisoblanadi. Mashqlar va ijodiy vazifalar orqali o'quvchilar sinonim va antonimlarni ongli ravishda ishlatishni o'rganadi, bu esa nutq madaniyatini oshirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, zamonaviy o'zbek tilida yangi sinonimlar va antonimlarning paydo bo'lishi, tilning rivojlanish jarayonini ham ko'rsatadi.

Shunday qilib, sinonim va antonimlar nafaqat nutqning boyligini oshirish, balki tilning stilistik, mantiqiy va kommunikativ imkoniyatlarini kengaytirishda ham muhim vosita sifatida xizmat qiladi. Ularni to'g'ri va samarali ishlatish o'quvchilarning til madaniyatini rivojlantirish va nutqni ifodaviy qilishning asosiy omili hisoblanadi.

NATIJA VA TAHLIL

Tadqiqot jarayonida o'zbek tilida sinonim va antonimlarning nutq boyligini oshirishda muhim leksik-semantik vosita ekanligi aniqlandi. Sinonimlarning faol qo'llanilishi nutqda so'z takrorlarining kamayishiga, fikrning aniq, ravon va ta'sirchan ifodalanishiga xizmat qiladi. Bu holat og'zaki va yozma nutqda, ayniqsa, badiiy va publitsistik matnlarda yaqqol namoyon bo'ladi.

Antonimlardan foydalanish esa nutqda mantiqiy qarama-qarshilikni yuzaga keltirib, mazmunni yanada chuqurroq ochib berishga yordam beradi. Qarama-qarshi tushunchalar orqali berilgan fikr tinglovchi yoki o'quvchi e'tiborini jalb etib, nutqning ta'sir kuchini

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

oshiradi. Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, antonimlar fikrni umumlashtirish, solishtirish va baholash jarayonida muhim rol o'ynaydi.

Shuningdek, o'tkazilgan tahlil sinonim va antonimlarning nutq uslublariga qarab turlicha qo'llanilishini ko'rsatdi. Ilmiy uslubda aniqlik va terminologik barqarorlik ustuvor bo'lsa, badiiy uslubda sinonim va antonimlar obrazlilik va ifodaviylikni kuchaytiradi. Ta'lim jarayonida ushbu birliklardan tizimli foydalanish o'quvchilarning nutq madaniyatini rivojlantirish, so'z boyligini kengaytirish va mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Umuman olganda, sinonim va antonimlarning o'zbek tilidagi funksional imkoniyatlarini chuqur o'rganish va ularni nutqda ongli ravishda qo'llash til boyligini oshirishning muhim omillaridan biri ekanligi ilmiy jihatdan asoslandi.

XULOSA

O'zbek tilida sinonim va antonimlarning nutq boyligini oshirishdagi o'rni muhim ekanligi tadqiqot natijalari bilan tasdiqlandi. Sinonimlar nutqni rang-barang, aniqlik va ta'sirchanlik bilan ifodalash imkonini beradi, takroriylikni kamaytiradi va fikrni nozik ma'no qatlamlari bilan yetkazishga xizmat qiladi. Antonimlar esa qarama-qarshi tushunchalar orqali fikrning mantiqiy asoslanganligini, ta'sir kuchini va ifodaviylikni oshiradi.

Badiiy, ilmiy va publitsistik uslublarda sinonim va antonimlardan maqsadli foydalanish nutqning boyligi va madaniyatini oshirishda muhim vosita hisoblanadi. Shu bois, ona tili darslarida ushbu leksik birliklardan samarali foydalanish o'quvchilarning nutq madaniyatini rivojlantirish, so'z boyligini kengaytirish va mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishda katta ahamiyatga ega.

Umuman olganda, sinonim va antonimlarni o'rganish va nutqda ongli qo'llash o'zbek tilining leksik boyligini yanada oshirish va milliy til madaniyatini rivojlantirishning asosiy omillaridan biri hisoblanadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Abdullayeva, G. O'zbek tilining leksikologiyasi. Toshkent: "Fan" nashriyoti, 2015.
2. Ergashev, A. O'zbek tili va nutq madaniyati. Toshkent: "Sharq", 2017.
3. Qodirov, S. Sinonimlar va antonimlar tahlili. Toshkent: "O'qituvchi", 2016.
4. Karimov, T. Ona tilini o'qitishda leksik birliklardan foydalanish. Toshkent: "Ziyo", 2018.
5. Mirzaev, N. O'zbek tilining badiiy va ilmiy uslublari. Toshkent: "Ilm", 2014.

